

OBCHODNĚ-POLITICKÉ VZTAHY RAKOUSKA A ČESKOSLOVENSKA BEZPROSTŘEDNĚ PO VÁLCE (1918–1920)

TOMÁŠ MORIC

Vztahy Československa a Rakouska v meziválečném období, a zejména pak ty obchodně-politické, se neřadí k příliš intenzivně studovaným oblastem dějin mezinárodních vztahů ve střední Evropě. Příspěvek si proto klade za cíl, zhodnotit vývoj a faktory, které formovaly obchodně-politické vztahy mezi oběma státy v bezprostředně poválečném období se zaměřením na posouzení vzájemné interdependence bilaterálních politických a obchodních vztahů. Na základě studia archivního pramenného materiálu se příspěvek snaží odpovědět na otázku, zda ČSR využívalo robustnější surovinové a průmyslové základny a privilegovaného postavení člena Dohody pro nekompromisní prosazení svých teritoriálních, finančních a majetkoprávních zájmů.

Po skončení Velké války nastala dramatická změna obrazu světa pádem čtyř vládnoucích dynastií, rozpadem několika říší a vytvořením více než deseti nových států.¹ Do skupiny těchto nových států patřilo i ČSR a Rakousko. Duchem

1 K československo-rakouským obchodně-politickým vztahům v prvních poválečných letech srovnej např. studie Sládek, Zdeněk: Československo-rakouské obchodní vztahy mezi válkami. In: Československo a střední Evropa v meziválečném období = Die Tschechoslowakei und Mitteleuropa in der Zwischenkriegszeit. Praha 1996, s. 153–168. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica (AUC – Phil. et hist.) 3, 1994. Studia Historica XL.; Sládek, Zdeněk: Hospodářské vztahy Malé dohody s Rakouskem v meziválečném období. In: Kolize, řevnivost a pragmatismus. Praha 1999, s. 111–166. AUC – Phil. et hist. 1, 1997. Studia Historica XLV; Sládek, Zdeněk: Od pout mírové smlouvy k poutům protekcionismu: Hospodářské vztahy mezi Rakouskem a Malou dohodou ve 20. letech 20. století. Slovanické historické studie 25, 1999, s. 125–150; Dejmek, Jindřich: Politické vztahy mezi Československem a Rakouskem po smlouvě lánské (1922–1925). Moderní dějiny 1, 1993, s. 121–166; Dejmek, Jindřich: Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918–1992). Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha 2002; dále studie Haas, Hans: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení: od habsburského státu k Československu – Němci v českých zemích v letech 1918 až 1919. In: První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci. Brno 2000, s. 113–178; Kubů, Eduard: Zpolitizovaný export. In: Československo a střední Evropa v meziválečném období, s. 169–192; monografie Konrád, Ota: Nevvyvážené vztahy: Československo a Rakousko 1918–1933. Praha 2012; Houska, Ondřej: Praha proti Římu: československo-italské

doby bylo prezidentem USA Woodrow Wilsonem prosazované právo na sebeurčení národů, nicméně málo příkladů může tak dokonale ilustrovat rozdílnost jeho aplikace jako případ ČSR a Rakouska. ČSR bylo toto právo přiřčeno v plné výši, i přes jistou fabulaci československého národa o dvou větvích a Benešovy „nepřesnosti“ v počtu a dalších sociálně-geografických charakteristikách německého obyvatelstva na území nárokovaném ČSR na pařížské mírové konferenci,² navíc bylo poměrně kuriózní, že nová republika trvala na plném zohlednění historických práv Svatováclavské koruny v Českých zemích, a naopak na rozbití tisíciletého svazku Zemí koruny svatoštěpánské, na základě přirozeného práva virtuálního československého národa na svůj stát v případě Slovenska. Rakousku bylo právo na národní sebeurčení naopak odepráno z geopolitických důvodů, ať už v podobě nemožnosti anšlusu nebo přičlenění německých provincií, na jejichž území si zároveň činila nárok Praha.

Vzhledem k tomu že proces konsolidace obou států po rozpadu Rakousko-Uherska se v posledních měsících roku 1918 teprve rozbíhal a zejména ČSR chyběl základní prvek státnosti – svrchovanost – na velké části území, jež si nárokovalo, byly obchodně-politické vztahy jedním z hlavních atributů státní suverenity. Nicméně negociační pozice Rakouska a ČSR byly značně rozdílné, kromě hospodářské závislosti Rakouska na ČSR v dovozu zejména cukru a uhlí je potřeba mít na paměti diametrálně odlišné postavení obou států na mezinárodní scéně. ČSR bylo mezinárodně uznáno Francií v podstatě ve svých historických hranicích s teritoriem dnešního Slovenska již 15. října, tedy v tomto směru mělo značný náskok, a rovněž požívalo všech výhod ze statusu člena vítězné koalice mocností spojených a sdružených. Rakousko se naopak muselo konstituovat značně reaktivně a bylo zatíženo postavením nikým neuznaného následníka poražené velmoci ve Velké válce, například i v případě pouhé korespondence s Do-

vztahy v letech 1922–1929. Praha 2011. Z německojazyčné literatury srovnej Suppan, Arnold: Die Außenpolitik der ersten Tschechoslowakischen Republik aus Wiener Sicht. In: Edvard Beneš und die tschechoslowakische Außenpolitik 1918–1948. Frankfurt am Main, s. 15–82. Wiener Osteuropa Studien, Bd. 12; Lill, Matthias F.: Die Tschechoslowakei in der österreichischen Außenpolitik der Zwischenkriegszeit (1918–1938). Politische und wirtschaftliche Beziehungen. München 2006. Quellen und Studien zur Geschichte und Kultur der Sudetendeutschen; Bd. 2. Příklad společného česko-rakouského přístupu je oblast hospodářských vztahů viz Österreich und die Tschechoslowakei 1918–1938: die wirtschaftliche Neuordnung in Zentraleuropa in der Zwischenkriegszeit. Hrsg. Alice Teichova – Matis Herbert. Wien 1996. Studien zur Wirtschaftsgeschichte und zur Wirtschaftspolitik.

2 Memorandum č. 3: Problém Němců v Čechách. Střední Evropa: revue pro středoevropskou kulturu a politiku. Praha 1992, roč. 8, č. 25, s. 16–21.; Ohledně „autentičnosti“ publikace výše zmíněného dokumentu srovnej Broklová, Eva: Dezinterpretace dějin první Československé republiky. Vesmír 81, 2002, č. 1–12, s. 309; táž: Švýcarský vzor pro Československo na Pařížské mírové konferenci. Český časopis historický 92, 1994, č. 2, s. 262–263.

hodou bylo Rakousko až do začátku roku 1919 odkázáno na zdlouhavé zprostředkování zastupitelskými úřady neutrálních států.³

V bezprostředně poválečném období byla určující zejména jednání o dovozu uhlí, cukru a potravin.⁴ Mimořádnou aktivitu vyvíjela sama Vídeň, kde se nedostatek potravin a otopu společně s gradující epidemií španělské chřipky projevoval nejpálčivěji. Již začátkem listopadu apeloval Vlastimil Tusar na Národní výbor, aby bylo dodáno dříve slíbených tři tisíce vagonů řepy a další zeleniny, a dále rovněž 500 vagonů brambor, než dorazí 1800 vagonů brambor z Haliče, které měly být určeny pro Moravskou Ostravu, ale které Rakušané údajně přeplatili. Za to byl starosta Vídně Dr. Weiszkircher ochoten vyhovět požadavkům vídeňských Čechů, zejména na zastoupení v aprovizčních výborech.⁵ Nicméně vídeňský magistrát nezůstal pouze u intervencí u představitelů ČSR a obracel se i na mise neutrálních států, jak dokazuje nota apoštolskému nunciovi z 22. listopadu 1918, ve které ministerstvo zahraničních věcí přislíbilo pomoc dle možností, ale prosilo o trpělivost.⁶

V otázce dodávek potravin, kde hlavní úloha patřila zejména cukru, mělo zásadní význam založení Československé cukerní komise 31. října,⁷ čímž došlo ke změně nařízení o cukerní ústředně ve Vídni a jež měla za úkol především „obstarávání veškeré péče o nerušené zásobování cukrem a řádné hospodaření cukrem v území československého státu vyrobeným“.⁸ Její vznik a zejména explicitní vymezení působnosti na celé území ČSR byl totiž jedním z prvních způsobů pro ČSR, jak projevit suverenitu na jím nárokovaném území, a naopak z rakouské strany bylo chápáno jako zásah do společné likvidační podstaty po starém mocnářství a instrument územních nároků Prahy.⁹ Vážnost a zpolitizovanost situace v zásobování cukrem na konci roku 1918 dokládají další nařízení Národního výboru, jež zakazovaly jeho vývoz, rušily přídělý a zajišťovaly zásoby cukru pro zpracovatelský průmysl.¹⁰

3 Haas, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení, s. 166; Konrád, O.: Nevyvážené vztahy, s. 53–55.

4 Pro popis prvních měsíců vzájemných jednávání viz Haas, H.: Konflikt při uplatňování nároků na právo sebeurčení, s. 135–140, 145.

5 Archiv Ministerstva zahraničních věcí (dále AMZV), fond Politické zprávy 1918–1975 (dále PZ 1918–1975), Rakousko, Vídeň, kart. 1918, č. 1.

6 Tamtéž, kart. 2, č. 2.

7 Avšak veřejně vyhlášeno až 2. listopadu.

8 Sb. z. a n., Nařízení o zřízení Československé cukerní komise č. 15/1918 Sb.

9 Konrád, O.: Nevyvážené vztahy, s. 66–67.

10 Sb. z. a n., Nařízení o zajištění cukru v závodech cukr zpracujících pro potřebu všeobecnou č. 17/1918 Sb.

Vzhledem ke stále se zhoršující zásobovací situaci především ve Vídni byla do Prahy 10. listopadu vyslána pětičlenná delegace pod vedením známého odborníka na mezinárodní obchod Richarda Schüllera pouze s mandátem jednat o hospodářských záležitostech, a to především právě o dodávkách cukru a uhlí. Nicméně Národní výbor zcela využil relativně silnější hospodářské situace ČSR, neprojevil žádnou ochotu ke kompromisu a jednání skončila pouze dohodou o dodávkách jisté zeleniny, a to hlavně z důvodu, že československé zásoby již počínaly hnit.¹¹

Uhelná produkce byla po čtyřech letech válečného vázaného hospodářství značně poznamenána a i když ještě 13. listopadu člen Národního výboru V. Zika informoval že „na haldách leží velké množství uhlí v pánvi ostravské, které se odhaduje na půl druhého milionu centů, takže je nebezpečí, že v nejbližší době začnou haldy hořet, nebude-li uhlí rychle odbíráno a že bude se muset přerušit těžba“¹² a naopak si vzhledem k tíživé zásobovací situaci na Ostravsku stěžoval, že Národní výbor stále neodsouhlasil kompenzační dohodu za již zajištěné brambory z Haliče.¹³ Přesto se v zimě 1918–1919 projevil nedostatek uhlí na otop ve velkých městech, typicky nejvíce bylo zasaženo samozřejmě rakouské hlavní město. Nedostatek uhlí ještě prohlubovala náročná transformace průmyslu z válečné na mírovou výrobu. Na jednání Kramářovy vlády 25. listopadu se uhelná situace již jevila vládě jako kritická, těžba například v ostravsko-karvinském revíru poklesla až o 60 % a zásoby černého uhlí vystačovaly pouze na dva a půl až tři dny. Navíc docházelo k vypovídání kontraktů a obecně poslušnosti Praze na „zněmčených“ územích. Například největší důlní firma v severních Čechách, Weiman a Petschek odmítala tehdy zásobovat české cukrovary. Právě tato území ale byla klíčová pro dobývání hnědého uhlí, což se vláda rozhodla řešit namísto dialogu obsazením Dohodou, respektive vlastními silami.¹⁴

Nekompromisní přístup Prahy v dodávkách a tranzitu hornoslezského uhlí ústící ve faktickou uhelnou blokádu Rakouska, společně s vojenským obsazováním severních Čech jako de facto nejbohatší oblasti rakouského státu, se ve Vídni setkával s rozhořčením a vyvolával značné antipatie vůči ČSR.¹⁵ Jistý posun v po-

11 Suppan, Arnold (hg.): Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938 (ADÖ): Selbstbestimmung der Republik: 21. Oktober 1918 bis 14. März 1919. Wien 1993, s. 128, 148. *Fontes rerum Austriacarum*. 94. Bd. 1.

12 Stenoprotokol ze zasedání Národního výboru československého dne 13. listopadu 1918 [24. 09. 2020]. Získáno z: https://www.psp.cz/eknih/1918nvc/stenprot/19181113/19181113_01.htm

13 Dle mínění autora se jedná o brambory, jež nakonec přeplatila Vídeň. Viz AMZV, PZ 1918–1975, Rakousko, Vídeň, kart. 1918, č. 1.

14 Machatková, Raisa – Malá, Irena (ed.): Z protokolů schůzí první československé vlády 1918–1919: Edice vybraných pasáží. Praha 1974, s. 11.

15 ADÖ: Selbstbestimmung der Republik: 21. Oktober 1918 bis 14. März 1919. Wien 1993, s. 127–128. *Fontes rerum Austriacarum*. 94. Bd. 1.

stoji Prahy v první půli prosince byl způsoben kromě zhoršující se situace Rakouska a rostoucího mezinárodního tlaku zejména zájmem o demobilizační materiál nacházející se toho času v Korneuburgu.¹⁶ To vycítila rakouská strana a vyslala do Prahy Dr. Josefa Kranze, do jisté míry kuriózně jako soukromou osobu. Kranzeho jednání byla úspěšná a 11. prosince byla uzavřena uhelná smlouva s ČSR na dobu šesti měsíců, nicméně za cenu rezignace Rakouska na výše zmíněné německojazyčné provincie.¹⁷

Avšak začátkem nového roku již Praha zaujala asertivnější postoj proti tlaku Dohody, jak dokazuje dopis Beneše generálnímu řediteli Správy americké pomoci (ARA) Herbertu C. Hooverovi, ve kterém svaloval důvody nízkých dodávek, v jistém zárodku pozdější tradice československé argumentace, na malý počet vagonů a zejména lokomotiv, jichž většinu měli právě Rakušané zabavit a nedostatečnou těžbu, způsobenou hlavně obsazením dolů „les bandes allemandes“,¹⁸ které poněkud paradoxně neměly brát ohled na své spoluobčany ve Vídni. Rovněž Hoovera požádal o urychlenou dodávku potravin a některých surovin, nejpozději do března, aby se zamezilo jakýmkoliv pokusům „des éléments de trouble“.¹⁹ Tento posun se v bilaterálních vztazích projevil už koncem ledna 1919 na jednáních v Praze mezi státním sekretářem Dr. Löwenfeld-Ruřem a ministerským radou Dr. Gstettnerem na jedné straně a ministrem Rašínem a Dr. Vrbenským na straně druhé o prodloužení cukerní smlouvy, jež měla vypršet v únoru. Při těchto jednáních českoslovenští představitelé vyslovili záměr spojit jednotlivé smlouvy do jedné a navázat je na kompenzační dodávky důležitých surovin pro československý průmysl. Dalším československým požadavkem bylo hlavně spojení smlouvy s likvidací válečných ústředen. Jednání pokračovala ve Vídni mezi 13. a 18. únorem 1919 na Úřadě pro obchod se zbožím (*Warenverkehrsbureau*) a dalších státních úřadech, nicméně stále mezi stranami zůstávaly jisté nesrovnalosti, a to i přes značný pokrok v otázce likvidace válečných ústředen. Avšak na následujících jednáních 9. a 12. března v Praze již bylo dosaženo dohody, když rakouská strana akceptovala většinu československých požadavků. Jistou zajímavostí je, že smlouva nebyla opět uzavírána jako mezistátní ale „z důvodu politických na snadě ležících“²⁰ měla podobu smlou-

16 Machatková, R. – Malá, I. (ed.): Z protokolů schůzí první československé vlády 1918–1919, s. 20.

17 AMZV, IV. sekce, kart. 1003. Stručný nástin obsahu smlouvy s Německým Rakouskem o vzájemném kompenzačním obchodě z 12. 3. 1919.

18 Dejmek, Jindřich – Kolář, František (edd.): Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920. Sv. I, (listopad 1918–červen 1919). Praha 2001, s. 144–145. Dokumenty československé zahraniční politiky.

19 Tamtéž, s. 145.

20 AMZV, IV. sekce, kart. 1003, č. 27 049. Návrh smlouvy s Německým Rakouskem o kompenzačních dodávkách uhlí do konce roku 1919.

vy mezi Československou komisí pro vývoz a dovoz a výše zmíněným německo-rakouským úřadem pro obchod se zbožím.²¹

Samotná cukerní smlouva zaručovala zásobování Rakouska do září 1919 a stanovovala jako zúčtovací měnu Kč. Není bez zajímavosti, že samotné předkládající ministerstvo obchodu hodnotilo smlouvu jako poměrně výhodnou pro ČSR, jelikož československé ministerstvo financí odmítlo rakouský požadavek na nezapočtení spotřební daně, a hlavně cena cukru zejména pro průmyslové zpracování, byla o více než 55 % vyšší než na trhu ČSR.²²

Problematickým bodem jednání se naopak ukázal být výklad předchozí prosincové uhelné smlouvy. Rakouská strana trvala na výkladu, že na základě smlouvy bylo ČSR povinno dodávat do Rakouska uhlí v určitém poměru k těžbě v jednotlivých rajónech, a to nikoliv pouze z humanitárních důvodů pro Vídeň, ale i pro rakouský průmysl. S tímto výkladem nesouhlasilo československé ministerstvo veřejných prací, a naopak se cítilo smlouvou zavázáno pouze k zásobování města Vídně, a to jeho plynáren, elektráren a osobní spotřeby obyvatelstva. Ministerstvo stále razilo tezi, že pokud bylo nějaké uhlí pro potřeby rakouského průmyslu dodáno,²³ jedná se pouze o dobrou vůli zpravidla na kompenzačním principu. Samotná březnová kompenzační smlouva sjednávala pouze dodávky 420 tun uhlí denně.²⁴

Zároveň smlouva obsahovala klauzule zaručující volný průvoz zboží a klauzuli o uvolnění a podporování vzájemného obchodu. Důležitou součástí smlouvy bylo ujednání o likvidaci majetku Společné armády, dále různých ústředních úřadů a ústavů a rovněž nesmíme opomenout likvidaci rakousko-uherských válečných ústředí. Součástí těchto likvidačních ujednání bylo rovněž vzájemné udělení si vývozního povolení a prohlášení o usnadnění transportu předmětů připadajících na jednotlivé státy. I v této pasáži se ministerstvo obchodu zmiňovalo o tom, že se jedná o výhodnou situaci pro ČSR, jelikož ve všech hlavních oborech jako vlna, kůže, kovy, a samozřejmě v dodávkách vojenského materiálu se bude jednat o dovoz do ČSR a pouze při likvidaci ústředny pro oleje a tuky se bude jednat o vývoz ČSR do Rakouska. Nicméně i přes to v závěru zprávy státní tajemník Dr. Václav Schuster uvedl že „není pochyby, že dodávky naše do Německého Rakouska převýší svou cenou úhrn zboží, jež máme ve volném

21 Tamtéž.

22 Tamtéž, Stručný nástin obsahu smlouvy s Německým Rakouskem o vzájemném kompenzačním obchodě z 12. 3. 1919.

23 Například pro papírenský průmysl kompenzací za pro československé papírny nezbytný materiál viz tamtéž.

24 V prvním měsíci, poté sníženo o 60 tun denně. Viz tamtéž.

obchodě obdržeti od Německého Rakouska²⁵,²⁵ zejména z důvodu hodnoty dodávek cukru.²⁶

Avšak tento asertivní přístup ČSR ve vzájemných bilaterálních vztazích byl v následujících měsících korigován událostmi na mezinárodní scéně. Nejprve se začala komplikovat situace pro ČSR ve střední Evropě, vzhledem k tomu, že koncem března se dostal k moci v Maďarsku revoluční komunistický režim, který se netajil revizionistickými tendencemi v otázce Slovenska. Pokud vezmeme v potaz předchozí politiku ČSR k Rakousku společně s protičeskoslovensky naladěným domácím míněním, jež se začalo radikalizovat pod dojem informací o pařížských mírových jednáních, zejména zákazu anšlusu Dohodou, jak dokazuje například telefonogram zachycující telefonát Dr. Šafaříka s ministerstvem zahraničních věcí informující o demonstraci asi dvou tisíc osob před zastupitelstvem ČSR ve Vídni ze dne 11. května 1919,²⁷ je přirozené, že Rakousko ve sporu ČSR s Maďarskou republikou rad o teritorium Slovenska zaujalo striktně neutrální stanovisko, což se ČSR dotklo zejména z hlediska pozastavení dodávek vojenského materiálu. Tuto pozici Rakouska shrnoval Otto Bauer ve svém dopise Karlu Rennerovi 8. června v době zahájení masivního maďarského útoku na území ČSR. Uvedl v něm, že Češi, podporovaní Francouzi, hrozí při nedodání vojenského materiálu zastavením dodávek uhlí, nicméně přes to Tusarovi vzkazoval, že ČSR nelze nic dodat, jelikož by v Rakousku došlo k puči. Avšak závěrem doplnil, že: „Ich allerdings ohnmächtig sei zu verhindern, daß die Entente sich selbst nimmt, was sie haben will.“²⁸ Nelze opomenout, že navzdory tomtu evidentnímu napětí ve vzájemných vztazích došlo 10. května 1919 k podpisu soukromé kompenzační smlouvy mezi Kontrolním a kompenzačním úřadem pro mezinárodní obchod, respektive Hospodářským sdružením papírenského průmyslu v Praze a Neusiedelskou akciovou společností v Praze a ve Vídni na zásobování 750 vagonů uhlí měsíčně za kompenzační dodávky papírenského zboží.²⁹

Na druhé straně do jisté míry izolovaná záležitost československo-rakouských dodávek uhlí přerostla na konci jara 1919 hranice obou států a dostávala se stále do větší pozornosti velmocí, i vzhledem k radikalizující se situaci v Horním Slezsku. Důkazem bylo vyslání dohodové mise do Moravské Ostravy, jež se měla

25 Tamtéž

26 Tamtéž

27 Jistou zajímavostí zůstává, že se zpráva zmiňuje o faktu, že největší pobouření u demonstrantů vzbuzoval černý prapor, vyvěšený při státním smutku u příležitosti pohřbu ministra Milana Rastislava Štefánika. Viz AMZV, PZ 1918–1975, Rakousko, Vídeň, kart. 1919, č. 63.

28 Koch, Klaus – Suppan, Arnold (hg.): ADÖ. Im Schatten von Saint-Germain: 15. März 1919 bis 10. September 1919. Wien 1994, s. 243. Fontes rerum Austriacarum. 94. Bd. 2.

29 AMZV, IV. sekce, kart. 1003, č. 22 240. Kompenzační smlouva mezi Kontrolním a kompenzačním úřadem pro mezinárodní obchod, respektive Hospodářským sdružením papírenského průmyslu v Praze a Neusiedelskou akciovou společností v Praze a ve Vídni.

zabývat právě situací v revírech hornoslezském a ostravsko-karvinském. Na nótu z 2. května 1919, ex post podávající vládě zprávu o jejím vyslání, pražská vláda reagovala usnesením z 19. května, ve kterém odmítla dohodovou kontrolu nad těžbou v ostravsko-karvinské pánvi, bez toho, aniž by vycházela z širšího středoevropského řešení, a naopak nabádala misi k převzetí kontroly nad všemi pánvemi hospodářsky významnými pro ČSR tedy hornoslezskou, polskou a haličskou a nad slezskými pánvemi vůbec. Dále již tradičně informovala její členy o neutěšeném stavu zásobování uhlím pro průmysl a obyvatelstvo v samotném ČSR.³⁰ Avšak už 16. června 1919 se mise usnesla na dohodě určující rámec pro distribuci uhlí z ostravsko-karvinského revíru do okolních států, v neposlední řadě i do Rakouska. Nicméně na to ČSR zareagovala v dopise prezidentu mise plukovníku Goodyerovi z 18. června, v němž vláda formulovala svůj požadavek na doplnění výše uvedené dohody o garantované právo na dodávky surovin právě z okolních států, zejména nafty z Polska a demobilizačního materiálu z Rakouska. Dokument rovněž obsahoval stížnosti na neplnění březnových kompenzačních ujednání z rakouské strany, zejména v případě odepření přímého rozkazu Dohody u dodávek zbraní a munice, dále na dodání nižšího než požadované množství dalších surovin a v neposlední řadě neplnění podmínky platby v Kč.³¹

V červenci se zásobovací situací Rakouska zabývali představitelé Rady pěti v Paříži v reakci na rakouský podnět přednesený na Nejvyšší ekonomické radě. Při jednání 17. července schválili mimo jiné Hooverův návrh navýšení potravinové pomoci Dohody, nicméně britský delegát Arthur Balfour prosadil jeho navázání na rakouské dodávky zbraní a munice pro ČSR, což odůvodnil tím, že dle jeho mínění je vyzbrojení Česko-Slovenska [sic] stejně jako obnovení obchodních styků mezi Rakouskem a ČSR v zájmu Dohody, a to i přes výtky italského delegáta Tommasa Tittoniho, že by tak mohlo dojít ke snížení hmotného zajištění reparací. S Balfourovým návrhem souhlasil i Herbert C. Hoover a zároveň ujistil delegáty, že pod hrozbou zastavení dodávek potravin může být Rakousko donuceno dodávat zbraně ČSR.³² Avšak i přes tento pozitivní výsledek pro ČSR nebyl narůstající tlak Dohody Praze evidentně příjemný, jak vyjadřuje usnesení vlády ze dne 21. července žádající zástupce dohody ve Vídni, aby přestali jednostranně naléhat na ČSR ve věci dodávek uhlí Rakousku, a naopak je nabádalo, aby vzali v potaz dodávky kompenzačního zboží, a to opětovně v duchu tradiční argumentace odkazující na nedostatek vagonů.³³ Napjaté rakousko-československé vztahy

30 Machatková, R. – Malá, I. (edd.): Z protokolů schůzí první československé vlády 1918–1919, s. 115.

31 Tamtéž, s. 139–142.

32 Woodward, Ernest Llewellyn – Rohan, Buttler (eds.): Documents on British Foreign Policy 1919–1939. First Series. London 1947, s. 117–120.

33 Helešicová, Věra – Machatková, Raisa (edd.): Z protokolů schůzí druhé československé vlády

ještě koncem července vygradovaly spory o finální podobu hranic, o nichž se v této době jednalo na pařížské mírové konferenci, jak dokazuje protestní schůze ve Feldsbergu a intervence státního podsekretáře Dr. E. Waisse u zmocněnce ČSR ve Vídni Dr. Roberta Fliedera.³⁴ Díky vrcholící sklizni a na ní navázané zlepšení potravinové situace se do popředí zájmu Dohody dostaly opět dodávky uhlí, jak dokazuje Hooverův plán přednesený na Radě pěti v Paříži 5. srpna 1919 na vytvoření Evropské uhelné komise ze zástupců evropských zemí Dohody pro koordinaci produkce, distribuce a transportu uhlí v Evropě.³⁵

Vzhledem k tomuto tlaku Dohody došlo po vypršení uhelné smlouvy z 11. prosince 1918 v červenci 1919 k uzavření nové uhelné smlouvy na kompenzačním základě 18. srpna v Praze. Smlouva zajišťovala Rakousku zpětně v období od července do prosince 1919 přesně stanovené dodávky uhlí opět pro zásobování vídeňských elektráren, plynáren a obyvatel. Přece však toto množství bylo dále navázáno k poměru denní těžby z vybraných rajonů. Dále jako zúčtovací měnu smlouva uváděla opět Kč. Dodávky rakouskému průmyslu byly taktéž řešeny na kompenzačním principu vždy na základě dohody mezi Kontrolním a kompenzačním úřadem pro obchod mezinárodní v Praze a Warenverkehrsbureau. Na druhou stranu se v ní Rakousko zavázalo poskytnout po pokrytí nejnütnějších domácích potřeb povolení k vývozu mimo jiné různých rud, kalafuny, gumového zboží, hadrů, magnezitu a starého železa. Ve smlouvě bylo nicméně stanoveno, že pokud by hodnota dodávek tohoto kompenzačního zboží klesla pod 25 % hodnoty uhelných dodávek z předcházejícího měsíce, bylo Rakousko povinováno doplatit rozdíl do 25 % ve zlatých francích nebo dolarech. Nadto se Rakousko ve smlouvě zavázalo dodat ČSR demobilizační materiál připadající na Rakousko až do výše 40 % ceny uhlí z předcházejícího měsíce, pokud by o to ČSR požádala. V závěru smlouva uváděla, že se rakouská strana snažila dosáhnout prodloužení platnosti až do konce dubna 1920, avšak ČSR souhlasilo pouze s „*prodloužením ve vhodné době*“ do 31. března 1920, načež se Rakousko zavázalo, že uhlí uhradí z 25 % kompenzačním zbožím, 30 % demobilizačním a zbytek v Kč. Dohodu za ČSR podepsal s výhradou ministerský rada Heidler a za Rakousko Dr. Kloss.³⁶

Nicméně rakouský zprostředkovaný tlak na ČSR přes Dohodu v záležitosti uhelných dodávek nepolevoval ani po uzavření této smlouvy. Dokládá to fakt,

(první Tusarovy) 1919–1920. Edice vybraných pasáží. Praha 1984, s. 24. Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze.

34 AMZV, PZ 1918–1975, Rakousko, Vídeň, kart. 1919, č. 109.

35 Woodward, E. L. – Rohan, Buttler (eds.): Documents on British Foreign Policy 1919–1939. First Series. London 1947, s. 325–329.

36 AMZV, IV. sekce, kart. 1003, č. 27049. Návrh smlouvy s Německým Rakouskem o kompenzačních dodávkách uhlí do konce roku 1919.

že na Radě pěti z 27. srpna 1919, zabývající se mimo jiné finalizací hospodářských ujednání mírové smlouvy s Rakouskem, navrhl francouzský delegát Loucheur na žádost rakouské delegace vložení speciální klauzule zavazující ČSR a Polsko zásobovat Rakousko stejným množstvím uhlí, jaké bylo Rakousku dodáváno z území postoupených těmto státům před rozpadem rakousko-uherského mocnářství. Není bez zajímavosti, že Rada dále zcela přejala rakouskou argumentaci a konstatovala, že oba státy nejsou svolné k dodávkám, jelikož si přejí ovládat vývoz uhlí do Rakouska, aby na něj mohly činit nátlak a dožadovat se odpovídajících výhod, jako příklad byly uvedeny kompenzační dodávky magnezitu do ČSR. Dále se jako provizorní řešení vyslovila pro regulaci těchto dodávek Reparační komisí. Rada přijala vložení této série článků zajišťujících výměnu surovin mezi Rakouskem, Polskem a ČSR na předválečném základě, po Loucheurově ujištění, že bude vycházet z principu poročního a ne absolutního, stejně jeho návrh provizorního postupu.³⁷

Výše přijatá ujednání se ve finálním textu mírové smlouvy z 10. září 1919 projevily ve znění článku 224, který zavazoval Polsko a ČSR udělit Rakousku doložku nejvyšších výhod na dovoz uhlí po dobu patnácti let, nadále ale počítal s principem zvláštních bilaterálních kompenzačních smluv. Ve věci zachování předválečných dodávek byl zvláště důležitý třetí bod, ve kterém se oba výše zmíněné státy zavázaly do uzavření těchto smluv nebo maximálně tři let neuvalovat na vývoz uhlí vývozní cla a zejména, že v této době při nedosažení dohody neuloží žádné omezení na vývoz právě uhlí a lignitu až do „množství které určí komise reparační“. Při klíčovém stanovení tohoto množství měla komise přihlédnout k „veškerým skutečnostem, zahrnujíc v to množství uhlí a lignitu, která byla před válkou dodávána do nynějšího Rakouska Horním Slezskem a územími bývalého císařství rakouského postoupenými podle této smlouvy státu československému a Polsku, a dále množství, která toho času přebývají v těchto zemích pro vývoz“.³⁸ Reparační komise tedy získala dle saint-germainské mírové smlouvy ve věci dodávek uhlí poměrně rozsáhlé pravomoci, jak dokazuje fakt, že v neposlední řadě měla určovat typ a množství kompenzačních dodávek, jež muselo Rakousko plnit, a řešila případné nesrovnalosti plynoucí z výše zmíněného článku.³⁹

Diplomatická aktivita po podepsání saint-germainské mírové smlouvy nepolevila ani ze strany rakouské vlády, jak dokládá dopis Dr. Rennera, jenž měl od konce července v gesci rovněž ministerstvo zahraničních věcí, předaný 18. září ministerskému předsedovi Francie Georgesu Clemenceauovi. Ve svém dopisu zdůraznil kritickou situaci Rakouska a Vídně, obzvlášť co se zásobování palivy týče,

37 Woodward, E. L. – Rohan, B. (eds.): Documents on British Foreign Policy 1919–1939, s. 554–555.

38 Sb. z. a n., Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Rakouskem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919 č. 507/1921 Sb.

39 Tamtéž

jež měla vyústit v částečnou paralýzu veřejného života země vzhledem k nejdražšímu ekonomickým opatřením, které bude muset vláda od příští neděle zavést. Mezi tato opatření měla mimo jiné patřit pozastavení provozu tramvají ve Vídni, omezení používání elektřiny soukromými osobami na minimum a zejména uzavření všech továren zásobovaných vídeňskými elektrárnami. Což by, dle jeho mínění, navýšilo již tak vysoký počet nezaměstnaných ve Vídni o dalších sto tisíc a ve svém důsledku by další udržení jakéhokoliv společenského řádu ve Vídni učinilo nemožným. Dále Dr. Renner pokračoval svým zjištěním, že současná situace nastala i přes platnost článku 224 saint-germainské mírové smlouvy, jenž Rakousku zajišťoval základní pokrytí jeho uhelných potřeb ze strany Polska a ČSR. Tudíž se odvolával na „the noble intentions revealed in the Peace Treaty” a žádal po Nejvyšší radě „to exercise its great power over the states in question in order to save Austria from collapse”.⁴⁰ O obdržení tohoto dopisu se hned další den na Radě pěti zmínil francouzský delegát Pichon, načež se delegát Loucher zmínil, že vzhledem k závěrům předchozího jednání rady o této problematice nepočkal na ratifikaci saint-germainské mírové smlouvy a osobně již vydal příslušné rozkazy na navýšení dodávek pro Rakousko, nicméně navzdory tomu nebyl schopen slíbit zaručení jejich naplnění, jelikož uhelná situace ve střední Evropě byla kritická, a dokonce i česko-slovenský průmysl se začal nacházet v situaci ohrožení uhelných dodávek. Navrhoval tedy pouze vypracovat dopis rakouské delegaci spravující ji o již podniknutých krocích.⁴¹

Ani diplomatická ofenzíva Rakouska, respektive jí vyvolaný tlak Dohody, nepřinesla v září požadovanou změnu situace v dodávkách uhlí z obou výše zmíněných států, naopak množství dodávaného uhlí například z ČSR nastoupilo od září sestupný trend, jenž vygradoval v prosinci.⁴²

Podepsáním a nadcházející ratifikací saint-germainské mírové smlouvy měla doznat značných změn rovněž činnost Vojenské likvidační komise ve Vídni, jak dokládá zpráva podplukovníka Hondla a k ní přiložený náčrt její reorganizace z 18. září 1919. Z hlediska obchodně-politických vztahů je jistě nejzajímavější otázkou vyrovnání pohledávek vzniklých za bývalou rakousko-uherskou správou z dodávkových smluv, válečných úkonů a náhrad za válečné škody a hmotná likvidace. V přiloženém náčrtu reorganizace se nejprve zmínil, že smlouva z 13. prosince 1918, byť byla formálně platná, byla již fakticky bezpředmětná, jelikož ze strany Rakouska bylo již od května, s ohledem na nedodržování českých závazků, veškeré řádné vydávání demobilizačního materiálu odpíráno. Dále v přiloženém

40 Woodward, E. L. – Rohan, B. (eds.): *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, s. 740.

41 Tamtéž

42 AMZV, IV. sekce, kart. 1003. Protokol o jednání se zástupci rakouské vlády o uhelných dodávkách a kompenzacích v ministerstvu obchodu ve dnech 10. a 13. ledna 1920.

náčrtu rekapituloval, že v červnu bylo překročeno k novým vyjednáváním, jejichž výsledkem byla smlouva na dodání mostních konstrukcí a telegrafního materiálu na kompenzačním základě. Rovněž uvedl, že během jednání o nové uhelné smlouvě v červnu bylo překročeno k výše zmíněnému principu kompenzace dodávek uhlí právě mimo jiné demobilizačním materiálem, nicméně zdůraznil, že se tak mělo stát za příznivých kupních podmínek. Stručně současnou situaci charakterizoval tak, „že na místě rozdělování demobilizačního materiálu nastalo nakupování na základě kompenzačního obchodu“.⁴³

Nicméně diplomatickému tlaku takové magnitudy, jakému byla Praha vystavena díky v podstatě neustálým zprávám dohodových misí v Rakousku Evropské uhelné komisi v Paříži o neutěšené situaci především ve Vídni,⁴⁴ nemohla diplomacie ČSR pod vedením Edvarda Beneše vzdorovat dlouhodobě a již 13. října 1919 navštívil Flieger ihned po svém návratu z Prahy Rennera. Na tomto jednání mu sdělil mimo jiné, že v brzké době bude v Národním shromáždění ratifikovaná saint-germainská mírová smlouva, načež může být navázáno standardní mezistátní zastoupení. Zejména mu ale tlumočil vzkaz od Beneše ohledně uhelné smlouvy, ve kterém se poměrně kuriózně, jestliže vezmeme v potaz, že vznik této nové strategie zahraniční politiky ČSR byl zapříčiněn hlavně mezinárodním tlakem způsobeným nedostatečnými dodávkami, přiznával, že: „Poslední uhelná smlouva byla uzavřena pod nátlakem vnějším u vědomí, že nebude moc býti plněna a že pan zahraniční ministr [...] chce uzavřít smlouvu novou v mezích toho co skutečně možno plniti a se pak zavazuje smlouvu tuto do posledního písmene splniti.“ Na tomto prohlášení Renner, dle Fliegera, zejména velmi upřímně uvítal úmysl, že „jednání bude vždy loyální [sic]“.⁴⁵ V podobném duchu konstatoval, že pro Rakousko by byla výhodnější smlouva s menšími dodávkami, ale jež bude plněna, než současný stav, avšak prohlásil, že je do jisté míry limitován veřejným míněním, které si žádá dovolávat se tlaku Dohody a vyvíjet nátlak na ČSR. Kromě toho na jednání přiznal, že se Rakousko svou intenzivní diplomatickou aktivitou u Dohody vmanévrovalo svým způsobem do kouta a pokud by teď samo uzavřelo smlouvu na menší dodávky, mohly by se dohodové mise pokládat za „*desauovány*“. Renner nicméně přislíbil vyslat do Prahy Schüllera, aby o celé věci jednal. Na druhou stranu projevil svoji ochotu opět jednat o územních otázkách před Reparační komisí, na což Flieger podotkl, že by se Beneš nebránil vyslechnout si i jeho návrhy na řešení otázky Feldsbergu. V neposlední řadě Flieger Beneše informoval, že Renner během celého jednání

43 AMZV, IV. sekce, kart. 1003. Zpráva o příští organizaci vojenské likvidační komise.

44 Viz např. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference 1919, Volume XII. Washington 1945, s. 579. 1919–1921: Publication of the Department of State.

45 AMZV, PZ 1918–1975, Rakousko, Vídeň, kart. 1919, č. 145-a.

zdůrazňoval svoji zahraniční politiku úplné shody se všemi sousedy, jak dokazoval přiloženým communiqué pořizovaným z jednání, v němž Renner dokonce mluvil o „erfreuliche Uebereinstimmung [sic]“. Dále se ve své zprávě Flieder zmínil o tom, že obyvatelstvo Rakouska pociťovalo k Čechům značnou nenávisť, jíž měli trpět nejvíce vídeňští Češi.⁴⁶

Zatímco tedy se na jižním směru vzhledem k Rennerově přátelské zahraniční politice blahovolné dependence začala situace pro Prahu uklidňovat, k největší konfrontaci mezi Dohodou a diplomacií ČSR v záležitosti uhelných dodávek mělo dojít až 17. října 1919 v Paříži na zasedání Evropské uhelné komise. Chargé d'affaires Viktor Bráf, informoval v dopise Edvarda Beneše, že na půdě komise nastal „*vážný obrat*“. Nejprve se zmínil o tom, že ač bylo na programu několik bodů, většina porady byla – typicky – věnována dodávkám do Vídně, a to konkrétně z ČSR. Dále sděloval, že jednání začalo výstupem amerického delegáta plukovníka Logana, jenž popisoval stále se horšící situaci ve Vídni, a to i navzdory předešlým intervencím komise. Kromě toho měl plukovník prohlásit, že „*nebude patrně možno nadále odmítati myšlenku účinného nátlaku na ČSR*“.⁴⁷ Pro tento nátlak hodlal dle Bráfa využít přepravu sibiřské armády do ČSR, pro kterou měly pouze USA vhodné prostředky. Dokonce i francouzský delegát, který sice vyslovil své politování nad tím, že se tímto způsobem musí vyjádřit k tak dobrým spojencům, připomenul skrze Bráfa československé diplomacii, že zabezpečení Rakouska je zájmem Dohody a že se v saint-germainské mírové smlouvě zavázalo k jistým závazkům, které by měla Praha plnit. Na tyto vývody zástupce ČSR reagoval typickou argumentací o nedostatku vagonů a dále poukázal na jisté memorandum Svazu československých průmyslníků, jež mělo demonstrovat těžkou situaci průmyslu v ČSR. V neposlední řadě Bráf informoval delegáty o nótě ČSR adresované mírové konferenci z 14. října 1919, která odpovídala na předchozí zakročení Rady pěti v této záležitosti. Přesto samozřejmě přislíbil opět informovat Prahu o přáních spojenců. Dále měl zástupce ČSR na jednání vyzorovat, že každá zmínka o potřebách československého průmyslu, přes korektní vystupování dohodových delegátů, u nich vzbuzovala značnou „*nervozitu*“. Závěrem uvedl, že při následných neformálních rozhovorech mu plukovník Logan dokonce sdělil, že je zejména na ČSR, aby dokázalo, že „*rozdělení Rakouska odůvodněné z hlediska národnostního, nebylo omylem ze stanoviska hospodářského*“⁴⁸ a dále, že by ČSR, mělo podstoupit „*jisté oběti*“.⁴⁹ Závěrem zprávy delegát dodal, že takto otevřený protičeskoslovenský sentiment

46 Tamtéž.

47 AMZV, IV. sekce, kart. 1003, č. 110.

48 Tamtéž.

49 Tamtéž.

na půdě komise dosud nezaznamenal a zároveň jako další strategii navrhl vrátit statistický fundament, na kterém komise operovala.⁵⁰

Beneš na tyto znepokojivé zprávy z Paříže reagoval v podobném duchu nikoliv zvýšením dodávek, ale naopak zdůrazněním tíživého postavení ČSR, jak dokazuje telegram z 1. listopadu 1919 určený generálnímu sekretáři československé delegace na mírové konferenci Dr. Štefanovi Osuskému, ve kterém mu nařídil, aby neprodleně notifikoval Radu pěti, že uhelná situace v ČSR, jež nazývá „*uhelnou kalamitou*“ se značně zhoršila z důvodu, že Polsko dodalo pouze 200 cisteren nafty a derivátů místo 6 tisíc, které se zavázalo poskytnout smlouvou z 21. srpna 1919, přestože ČSR poskytlo všechnu požadovanou součinnost. Závěrem žádal Radu o intervenci, jinak vyjádřil obavu z nutnosti omezit provoz na železnici.⁵¹

Naopak ve Vídni se postupně začalo dostávat na povrch, co bylo pravým cílem Rennerovy politiky naprosté shody se všemi sousedy, a to, jak informoval Flieder v dopise 24. října 1919, bylo vytvoření jakési dunajské federace především z ČSR a Rakouska. Flieder ve své zprávě uvedl, že Renner použil dokonce slova „*Bündnis*“. Navíc na tomto jednání tvrdil, že Angličané litují rozbití Rakousko-Uherska a tento svazek jeho nástupnických států má tedy jejich podporu, stejně jako Italů, o čemž vyslovil Flieder značné pochybnosti. Závěrem státní kancléř prosil o co největší důvěrnost jeho návrhů a zároveň žádal bilaterální jednání s ministerským předsedou „*na nějakém nenápadném místě*“ v rámci jeho plánované návštěvy Bratislavy v listopadu 1919.⁵² Tuto trajektorii rakouské zahraniční politiky potvrzovala další Fliederova zpráva z 31. října 1919, ve které Beneše spravil o tom, že dle jeho pozorování se Renner opravdu snaží přesvědčit rakouské vládnoucí kruhy o nutnosti svazku obou států. Jako jeho motivaci Flieder dedukoval zejména panickou obavu z monarchistického nebezpečí v Rakousku, což potvrzoval fakt, že v případě vítězství restaurace v Maďarsku by byl dokonce ochoten ze západního Maďarska zřít koridor mezi ČSR a Královstvím SHS. V neposlední řadě se Vídeň snažila, po ratifikaci saint-germainské mírové smlouvy rakouským parlamentem, o transformaci doposud v podsadě neformálních vztahů na řádné, o čemž byl Flieder Rennerem instruován 13. listopadu 1919.⁵³

Na pokusy Dohody o intervenci⁵⁴ reagovala Praha nabídkou nikoliv tajných, ale naopak veřejných jednání obou států na nejvyšší úrovni na území ČSR, na kterých by se na bilaterálním základě řešil komplex otázek vzniklých saint-germainskou mírovou smlouvou. Konečný souhlas Beneše s uskutečněním setkání právě

50 Tamtéž.

51 Tamtéž, kart. 1919, č. 2732.

52 AMZV, PZ 1918–1975, Rakousko, Vídeň, kart. 1919, č. 151-a.

53 Tamtéž, kart. 1919, č. 156.

54 Tamtéž, kart. 1919, č. 159.

v Praze předal Flieder Rennerovi 11. prosince 1919 a přesto, že se jednalo o akt jistého sblížení obou států, plnomocník dle jeho pražských instrukcí státního kancléře ubezpečil, že jednání o nějakém spolku či federaci jsou zcela vyloučena. Nicméně Renner, i přes vynucené opuštění své předchozí spolkové koncepce, souhlasil a prohlásil, že hodlá odjet do Prahy ihned po svých prosincových jednáních před Nejvyšší radou v Paříži. Diplomacie ČSR měla jisté obavy z toho, jak domácí mínění přijme zprávy o plánované schůzce. Svědčí o tom Fliedrův názor, že je pro okamžité zveřejnění plánovaného setkání, jelikož dle jeho mínění byla Rennerova pozice, i sociálních demokratů vůbec, ve vládě značně otřesena a ohlášená cesta, předznamenávající jisté sblížení a s tím spojené očekávané zlepšení hospodářské situace, by mohla jeho pozici naopak posílit. Jako alternativu jeho kabinetu uvedl pouze výrazně více Praze nepřátelské vlády reakcionářského nebo velkoněmeckého bloku.⁵⁵

Nakonec se plánovaná bilaterální schůzka uskutečnila až mezi 10. a 13. lednem 1920 jako první československo-rakouské jednání na oficiálním základě. Tón vyjednávání udával fakt, že v lednu vypršela uhelná smlouva ze srpna 1919 a cukerní smlouva z března byla 31. prosince 1919 Kontrolním a kompenzačním úřadem pro mezinárodní obchod vypovězena⁵⁶ a bylo proto nutné, zvláště z rakouského pohledu, uzavřít smlouvy nové.⁵⁷ Vzhledem k tomu, že Rennerova delegace odjela do Prahy řešit poměrně široké spektrum nejen obchodně-politických otázek, vedla se jednání paralelně na půdě několika ministerstev a dalších institucí. Většina obecně obchodně-politických a kompenzačních jednání se odehrávala na půdě ministerstva obchodu, pouze sporné otázky týkající se dodávek uhlí a cukru byly díky své vysoké zpolitizovanosti delegovány poslední den Rennerovy návštěvy přímo na ministerstvo zahraničí. Dále rakouská delegace představila seznam zboží, o jehož dovoz měla zájem. Poté se obě strany shodly na kompenzačním principu dodávek a jednání se tak týkala toliko otázky, jak je vyúčtovávat. Na následující kompenzační požadavky jednotlivých ministerstev rakouská strana ale pouze konstatovala, že nemá dostatečně informované případně oprávněné referenty. Jednání o kompenzačních otázkách proto byla přerušena, s plánovaným pokračováním mezi 17. a 20. lednem 1920 opět v Praze.

Jedním s nejvíce konkrétních výsledků obchodně-politických jednání na půdě ministerstva obchodu tak byla dohoda v uhelné otázce, ve které se ČSR po vyslovení požadavku na uzavření pouze takové smlouvy, „která by za předpokladu dostatečné přístavby vagonů mohla být z naší [československé] strany plněna“,⁵⁸

55 Tamtéž, kart. 1919, č. 172.

56 Nicméně s dodatkem, že dlužné dodávky z jakékoliv strany mají být dodány.

57 AMZV, IV. sekce, kart. 1003, č. 3290. Cukerní kompenzační smlouva.

58 Tamtéž, č. 3705. Výsledek jednání se zástupci rakouské vlády ve dnech 10. až 13. ledna o kom-

zavázala výměnou za snížení požadavků Rakouskem mírně zvýšit stávající dodávky uhlí. Rakouská strana se rovněž zavázala vyšetřit a případně odstranit veškerá nedodržení předchozích závazků ve vzájemné tranzitní dopravě.⁵⁹ Paralelně se však mezi ministrem veřejných prací Antonínem Hamplem a státním sekretářem pro obchod, živnosti, průmysl a stavby Ing. Hansem Zerdikem vedla vyjednávání taktéž na téma dodávek ČSR uhlí do Rakouska. Tato jednání dospěla dle protokolu z 12. ledna k přibližně stejným výsledkům jako zasedání uhelné subkomise, ale do závěrečného textu ujednání byly přidány klauzule o zřízení uhelné a dopravní komise a navázání dodávek uhlí na „zachování dohod dosažených v otázce kompenzací a dopravy“.⁶⁰

Jednání o dodávkách cukru probíhala rovněž i mezi československou společností pro vývoz cukru a Österreichische Zuckerstelle, a to i po odjezdu oficiální rakouské delegace. Finální dohoda o dodávkách cukru byla uzavřena 14. ledna, respektive závěrečný protokol a dodatky 15. ledna.⁶¹ Nicméně komplexnost československo-rakouských obchodně-politických otázek dokazuje fakt, že se do vyjednávání o cukerné smlouvě ještě 20. ledna vložil ministr financí Sonntag, když Československé komisi cukerní dopisem nařizoval přidat do smlouvy formulaci podmiňující provádění smlouvy schválením ministra financí.⁶²

Kompenzační jednání pokračovala od 30. ledna do 9. února 1920 za předsednictví státního tajemníka ministerstva obchodu Dr. Schustera na úrovni sekčních a ministerských radů, a státních tajemníků v Praze. Na jednání vyšlo najevo, proč ČSR prosazovala přistupovat k uhlí jako celku, jelikož chtěla, aby Rakousko kompenzovalo všechno uhlí, kdežto rakouská strana naopak chtěla kompenzovat pouze uhlí určené pro Vídeň. Zejména podle sekčního rady Langerera nemělo být kompenzováno uhlí pro rakouské železnice, neboť „z jejich provozu tak jako tak, má ČSR prospěch“.⁶³ Výše zmíněná uhelná a dopravní komise nejprve za předsednictví správce ministerstva železnic Emila Frankeho a po odpolední přestávce ministerského předsedy Tusara v této otázce 3. února rozhodla, že uhlí pro železnice skutečně nemá být kompenzováno, avšak komise zároveň schválila vytvoření iunctim mezi celkovým množstvím dodávek uhlí a dosažením dohody na odpovídajících kompenzacích. Na následných podrobných jednáních v příslušných podoborech bylo skutečně dosaženo dohody na typu, množství a způsobu kompenzačních dodávek.

pensačních otázkách.

59 Tamtéž.

60 Tamtéž, Protokol z 12. 1. 1920.

61 Tamtéž, ex. 222. Závěrečný list.

62 Tamtéž, č. 3276. Prodej a dodávka cukru do Rakouska.

63 Tamtéž, č. 4840. Vyjednávání s Rakouskem o kompenzačních otázkách.

Dále bylo nad rámec smlouvy uzavřeno značné množství soukromoprávních kompenzačních smluv. Jedinou nedořešenou otázkou po jednáních tak zůstala zúčtovací a platební měna. V tomto bodě českoslovenští zástupci zastávali stanovisko platby v měně prodávajícího, zatímco rakouští delegáti se do jisté míry paradoxně vyslovili pro to, aby se i za zboží z Rakouska platilo v Kč. Tato otázka byla tedy ponechána na rozhodnutí obou vlád při schvalování smlouvy.⁶⁴

Uzavřením uhelné a na ní navázané kompenzační smlouvy na jednáních v lednu a únoru byl naplněn Benešův cíl dosáhnout dohody ohledně uhelných dodávek cestou bilaterálního jednání, a nikoliv intervencí Dohody, čímž byla výrazně oslabena pozice Evropské uhelné komise. Dále se snížením rakouských uhelných požadavků na úroveň, jež bylo ČSR ochotno plnit, vytratila potřeba Rakouska internacionalizovat celou problematiku. Dohoda tak v této věci již neměla výraznější důvod intervenovat, kromě incidentu s údajným zdržováním hornoslezských dodávek⁶⁵ pro Vídeň na území ČSR v dubnu 1920.⁶⁶

Nicméně situace se od dubna začala komplikovat, jelikož smlouvy nebyly stále ratifikovány, což způsobovalo jisté problémy při vzájemné obchodní výměně, zejména právě v otázce určení platební měny pro nákup demobilizačního materiálu Vojenskou likvidační komisí ve Vídni.⁶⁷ Dále si ČSR od května stěžovala na neplnění závazků z likvidace vypovězené březnové smlouvy a v případě nedodání zboží v prodlení naznačovala možnost zastavení dodávek cukru. Nesrovnalosti vygradovaly v červenci, kdy byly dodávky cukru z moci výše zmíněného nařízení ministrem financí Karlem Englišem zastaveny k 20. červenci 1920. Důvodem zastavení dodávek bylo nedosažení dohody ve finančně-politických otázkách. Tyto otázky sestávaly mimo jiné zejména z uzavření smluv o vydání depozit, o vzájemném vyrovnání tzv. starých účtů a o nostrifikacích. Dle výkladu ČSR pak bylo plnění cukerné smlouvy spojeno s finalizací lednových dohod v této oblasti uskutečněných mezi státním sekretářem Dr. Reischem a ministrem financí Sonntagem. Následná konference z 21. až 25. července 1920 skončila potvrzením zastavení dodávek cukru podle lednové smlouvy, a to do doby, dokud nedojde k uzavření finančně-politických smluv a samotnému vydání depozit. Dalším výsledkem bylo prohlášení rakouské strany, že zbytkové dodávky z březnové smlouvy do září, respektive října urychleně dodá, načež se ČSR zavázala dodat zbytek cukru při-

64 Tamtéž.

65 V případě prokázání ale hrozil americký delegát plukovník Logan v Evropské uhelné komisi vypovězením americké moučné půjčky.

66 Tamtéž, č. 18 737.

67 Způsobeného nedorozuměním a taktéž jistou horlivostí důstojníků dohodové kontrolní mise viz Tamtéž, č. 408 006.

padajícího na tuto smlouvu.⁶⁸ V neposlední řadě nesmíme opomenout, že v červenci bylo vydáno směrodatné vyjádření v otázce platební měny pro kompenzační dodávky přípisem ministerstva financí ve znění, že ČSR trvá na svém původním stanovisku, nicméně dle elaborátu ministerstva obchodu ze září se jednalo o „spíše theoretický spor názorů o dvou zásadách, jichž účinky na praxi [sic] se patrně přeceňují“.⁶⁹

Dohody mezi Rakouskem a ČSR ve věci některých finančně-politických otázek tak bylo dosaženo až po dalším nátlaku ze strany ministerstva obchodu a financí 10. srpna 1920 uzavřením úmluvy o uvolnění zadržovaných depozit a vzájemném uznání kontrolního označení cenných papírů.⁷⁰ Poslední srpnový den byla stejnou formou schválena známá úmluva o způsobu, jak nakládat po stránce právní s výrobními a dopravními podniky, ve které rakouská vláda „*béře na vědomí*“ zákony ČSR umožňující nostrifikace.⁷¹ Nicméně přes tyto ústupky rakouské strany se jednání o dodávkách cukru vedla celý podzim, jelikož ministr obchodu Dr. Hotowetz dle instrukcí zejména ministerstva financí učinil koncem října iunctim mezi schválením již sjednané cukerní smlouvy a uplatňováním výkladu ČSR výše zmíněné smlouvy o uvolnění depozit oproti dosavadní rakouské praxi kolkování cenných papírů státních příslušníku ČSR v Rakousku. Na to rakouská delegace 30. října kontrovala, že přirozeně považuje již sjednanou smlouvu na základě „*fixní oferty*“ ČSR za uzavřenou, a to samozřejmě bez jakékoliv návaznosti na smlouvy jiné, což bylo v půlce listopadu potvrzeno oficiální nótou rakouského vyslance. Avšak situace se měla už za pár dní značně změnit, jak dokazuje oznámení vyslance Marka ministru obchodu Hotowetzovi o tom, že rakouská vláda nemůže dohodu za stávajících podmínek přijmout, a proto žádá o opuštění iunctim a rovněž zohlednění propadu na světovém trhu cukru. Na jednání ministerské rady 26. listopadu skutečně došlo k urychlenému opuštění iunctim nicméně při ponechání původní ceny, což následující den sdělil Hotowetz Markovi. Poměrně šokující byla pro ministra obchodu Markova odpověď, že i za těchto podmínek Rakousko nemůže tento návrh smlouvy přijmout a stále trvá na snížení ceny. Načež si ČSR vyměnila role s Rakouskem a nyní to bylo ČSR, které trvalo na faktu, že smlouva je již závazná a v prosinci

68 Tamtéž, č. 7340. Jednání o nové uhelné smlouvě s Rakouskem.; Tamtéž, č. 7845. Dodávky cukru do Rakouska na závěr roku 1920.

69 Tamtéž, č. 37 147. Revise a schválení obchodně-politické a kompenzační smlouvy s Rakouskem.

70 Sb. z. a n., Vyhláška o provedení úmluvy vlád republiky Československé a Rakouské o uvolnění zadržovaných deposit a vzájemném uznání kontrolního označení cenných papírů, uveřejněné vyhláškou ze dne 6. září 1920, č. 513 Sb.

71 AMZV, IV. sekce, kart. 1003, č. 10 121. Úmluva mezi vládami republiky Československé a republiky Rakouské o způsobu, jak nakládati po stránce právní s výrobními a dopravními podniky.

Československá společnost pro vývoz cukru zaslala rakouskému vyslanci žádost o její schválení.⁷²

Výše popsané události dokazují, že koncem roku 1920 dosud vždy vítězná taktika ČSR nekompromisního hospodářsko-politického nátlaku na svého slabšího jižního souseda pocítila poprvé porážku, mimo jiné z důvodu měnící se situace na světových trzích, které se díky končící poválečně kontrakci začínaly saturovat a postupně přecházely do stavu nastupující nadprodukce, s čím bylo spojené oslabování závislosti Rakouska na dodávkách surovin z ČSR. Nakonec bylo v únoru roku 1921 ČSR opravdu nuceno ustoupit a schválit smlouvu jako ryze obchodní, tzn. bez jakékoliv návaznosti na další jednání a se sníženou cenou.⁷³

Jelikož se ekonomika po válce stále nacházela ve stavu vázaného hospodářství, probíhaly první obchodně-politické vztahy mezi oběma státy na bázi kompenzačních dohod, při kterých Praha využívala situace oficiálního neuznání rakouské vlády do ratifikace saint-germainské mírové smlouvy. Při těchto obchodně-politických jednáních o smlouvách na dovoz zejména uhlí a cukru z ČSR Praha využila faktu, že ČSR mělo nad Rakouskem kromě nepopiratelné výhody v materiální oblasti i výhodu na mezinárodní scéně a prosazovala v nich nekompromisně své politické zájmy, zejména uznání československé kontroly nad částmi českých zemí obývané německy hovořícím obyvatelstvem, jež se dostaly pod správu ČSR prostřednictvím *fait accompli* v podobě vojenského obsazení československými jednotkami ještě před podepsáním saint-germainské mírové smlouvy. Není jisté bez zajímavosti, že Edvard Beneš, hlavní tvůrce meziválečné československé diplomacie, si byl do té míry jist pevností pozice ČSR ohledně neplnění dohodnutých dodávek cukru a uhlí, že dodávky ČSR do Rakouska nepovažoval za nutné navýšit ani při mezinárodním tlaku Dohody, na který naopak odpovídal „vagonovou“ taktikou a československá diplomacie byla nucena změnit svůj *modus operandi* pouze pod tíhou propadu cen komodit na světovém trhu koncem roku 1920. Přes tyto značně napjaté obchodně-politické vztahy byla reprezentace ČSR poměrně konsternována, když Rakousko ve vzájemném konfliktu mezi ČSR a Maďarskou republikou rad v průběhu roku 1919 zaujalo neutrální postavení, jež se ČSR dotklo zejména v zastavení vývozu demobilizačního materiálu.

Tento příspěvek vznikl v rámci řešení projektu IGA „The Challenge of Integration and Disintegration Tendencies and Processes Within Different Levels of Governance“ č. F2/48/2020.

72 Tamtéž, č. 13 093. Smlouva s Rakouskem o dodávce 225 000 q cukru; Tamtéž, č. 31010. Stanovisko rakouské vlády k cukernímu jednání.

73 Tamtéž, č. 6749. Cukerní smlouva s Rakouskem ohledně dodávek cukru z kampaně 1920/1921.

Trade and Political Relations of Austria and Czechoslovakia Immediately after the Great War (1918–1920)

The article deals with the development of trade and political relations between the Czechoslovak and Austrian republics immediately after the Great War with an emphasis on their formative effect for the subsequent political and economic orientation of the two states with respect to the fact that it was their most significant trade and political relationship within the newly built economic contacts in the wider Central European area and its geographic and geopolitical form based on the Treaty of Versailles. The article is especially interesting because it represents a relatively unique **phenomenon for 20th-century** of the dramatic collapse of a fully integrated state into several independent parts which instead of the general consolidation of the post-war situation in Central Europe led to the establishment of a certain power vacuum, rather unwanted and dangerous for the future of **this area, crucial for pan-European security**. The contribution elucidates the development of Czechoslovak-Austrian trade and political relations in the context of the fact that after the war, the economy was based on rationing, and the first trade and political relations between the two states took place on the basis of compensation agreements. In this context, the author emphasises that Prague used the fact that in addition to its undeniable material advantage over Austria, Czechoslovakia also had the upper hand in international politics for its affiliation to the victorious war coalition and asserted its political interests, especially the recognition of Czechoslovak control over the Czech lands with the German-speaking population that came under Czechoslovak administration prior to signing the Treaty of Saint-Germain. The author further highlights that Edvard Beneš was convinced about the strong position of Czechoslovakia regarding the failure to meet the agreed sugar and coal supplies to such an extent that he found it unnecessary to increase the supplies even when the Entente Powers exerted international pressure. Contrarily, he responded to their pressure with the ‘carriage’ politics that changed only under the weight of the collapse of prices of the commodities in the world market at the end of 1920, i.e. purely from economic and not political reasons.